

KORSZELLEM ÉS ÉPÍTÉSZET

CSÁGOLY FERENC

DSc, DLA, az MTA rendes tagja, egyetemi tanár. BME Középülettervezési Tanszék,
1111 Budapest, Múegyetem rkp. 3. K II. 99. Fax: (+36-1) 463-4132. E-mail: csagoly.f@kozep.bme.hu

A kortárs építészet rendkívül heterogén, és ennek okai nyilvánvalóan összefüggnek a kor szellemi meghatározottságával. Kor és szellem kapcsolata egyrészt nehezen körülírható filozófiai kategória, másrészt viszont éppen általánosan érvényes karakterjegyeivel jellemezhető és ezáltal megragadható minőség. Egy-egy adott időszak szellemiségének és építészetének kapcsolata ab ovo kétirányú; az elvont szellemi jelentések konkrét építészeti alakzatokban tükröződnek, ugyanakkor ezekből a valós formákból induktív módon következtethetők a mögöttes absztrakt tartalmak is. A kortárs építészet heterogenitása mögött tehát szükségszerűen a kor szellemi töredezettsége áll.

Kulcsszavak: individualizáció, újszerűség, aszimmetria, dinamika, virtualitás, globalitás, anyagközpontúság

Korunk építésze rendkívül heterogén. Minimalista kubusok és plasztikus tömegek, hagyományos épületformák és „nonstandard” alakzatok egyaránt részei a kínálatnak, és nemhogy nehéz, de szinte lehetetlen eligazodni ebben az egyre bonyolódó, egyre több mintát, formát és jegyet magában foglaló szövedékben. A vibráló összképet értékelhetjük a sokféleség szépségeként vagy a káosz megtestesüléseként is, de vélekedjünk bárhogy is, előbb-utóbb szükségszerűen felmerül a lényegi kérdés: miért ilyen heterogén a kortárs építészeti, mi okozhatja a formák zavarba ejtően zabolátlan burjánzását?

„Az építészet minden kor tényleges folyamatainak csalhatatlan mutatója – megkerülhetetlen, ha a kérdéses időszakot értékelni akarjuk.”¹

Nyilvánvalóan van kapcsolat egy kor szellemi meghatározottsága és építésze között. Ez az összefüggés ab ovo kétirányú: az építészetből következtethetünk egy adott időszak sajátosságaira, és a kor ismeretében megfejthetővé válik az építészet is. Kiindulhatunk tehát abból, hogy minden egyes korszaknak megvoltak a maga egyedi jellemzői, amelyek tükröződtek az építészetében, művészetében és mindenfajta megnyilvánulásában.

¹ Sigfried Giedion: *Space, Time and Architecture*. Harvard University Press, Cambridge 2003.

Hegel a *Szellem fenomenológiája* című művében használja a „kor” és a „szellem” kifejezések kapcsolatát, mégpedig abban az összefüggésben, hogy egy-egy időszak kultúrája és művészete általános sajátosságokat tükröz.

„Csak az egész szellem van az időben, az alakok pedig, amelyek az egész szellemnek mint olyannak alakjai, egymásutánba sorakoznak; mert csak az egésznek van tulajdonképpen valósága s ennél fogva mással szemben tiszta szabadságformája, amely az időben fejeződik ki.”²

A kor és a szellem fogalmának kapcsolata nehezen körülhatárolható jelentés. Próbálkozhatunk a tartalom felől közelítve, és akkor leírható például úgy, mint egy adott kor szellemiségének esszenciája, amely magában foglalja az időszak társadalmi-gazdasági minőségét éppúgy, mint kulturális eszményeit. De megpróbálhatjuk a tapasztalás felől megközelíteni, és akkor mondhatjuk azt is, hogy a korszellem testet ölt egy-egy kor filozófiai és erkölcsi problémáiban, tudományos és művészeti törekvéseiben, vagy akár a hétköznapi történesekben is. Akár így, akár úgy próbálkozunk, be kell látni, hogy a korszellem mint elvont filozófiai kategória egzakt módon meghatározhatatlan. Ugyanakkor viszont jellemezhető, éppen általános karakterjegyei – például a korstílusok – által. Az ilyen jellemzés persze óhatatlanul szubjektív, vitatható és támadható, de ezekkel együtt lehetséges módja annak, hogy kor és szellem kapcsolatának elvont fogalmi tartalma valamiképpen megragadható legyen.

Vállalva ezt a személyességet – és vele a tévedhetőséget – úgy vélem, hogy korunk szellemének formálódásában hét karakterjegy meghatározóan fontos. Ezek pedig: az individualizáció, az újszerűség bővölete, az aszimmetria konkrét és elvont formái, a dinamika, a virtualitás, a globalitás és az anyagközpontúság. A hét jellemző között nincsen fontossági sorrend, inkább az a lényeges, hogy mindegyik hat a másikra, azaz egymással szoros kölcsönhatásban vannak.

1. INDIVIDUALIZÁCIÓ

Az építészettörténetből is jól ismert az az alkotói attitűd változás, amely a közösségében feloldódó, névtelen középkori mestertől, az egyéniségével, személyiségével tüntető jelenkori építész sztárig vezet. Részjelensége ez annak az általános érvényű tendenciának, amely a közösségi társadalmakból kiindulva jutott el az individuális létformáig. Ez a változás – tulajdonképpen az individualizáció folyamata – a humán-etológiai kutatások tükrében válik egyre tisztábbabbá.

„Az emberi szocializáció akkor tökéletes, akkor épít fel harmonikus személyiséget, ha a gyermeket kétely nélküli, kiegyensúlyozott világ veszi körül. Ez volt a helyzet

²Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *A szellem fenomenológiája* – VII. fejezet: A vallás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979. (Fordította: Szemere Samu.)

a csoporttársadalomban. A csoportkultúra védőburkában élő embernek nem kellett fontolgatnia a jó és a rossz megkülönböztetését, nem kényszerült egyéni döntésre és nem volt egyéni felelőssége.”³

Az emberi felfogóképességhez és pszichikumhoz alkalmazkodó, legfeljebb pár száz fős csoportokban mindenki ismert mindenkit, ezáltal mindenki a kollektív kontroll fennhatósága alatt élt. Ezek a csoporttársadalmak nemcsak az emberiség őskorát jellemzik, hanem némileg módosult formában ez élt tovább a zártabb faluközösségekben is, szerte a világon, és egészen a közelmúltig. De ez az állapot részint a népességszám folyamatos növekedése, részint az egyre intenzívebb urbanizáció miatt változni kényszerült. A városiasodás folyamata, a városok, városállamok, nemzetállamok egyre szaporodó lakossága egy új csoportfogalmat teremtett, a megapopulációk létrejöttét. Ezekben belül pedig egyre csökkent a hagyományos csoportok szerepe és mérete.

„A megapopulációban élők természetes csoportjai a történelem folyamán nagyon gyorsan redukálódtak. A nemzetségből nagycsalád, a nagycsaládból nukleáris család lett, és ma, a magukat legfejlettebbnek tekintő államok, polgáraik individuális, személyes autonómiájára büszkék. [...] Az autonóm személyiség a végső csoportredukció, az egyszemélyes csoport, amely akcióit, konstrukcióit maga szervezi, hiedelmeit maga válogatja, már csak önmagához hűséges, de kész egyezkedni másokkal. A modern társadalomban tehát folyamatosan csökken a biológiai kötődés szerepe (nő az elidegenedés, ahogy ezt a társadalomtudósok más oldalról megfogalmazták), és a társadalom szerkezete egyre inkább az egyszemélyes csoportok, az autonóm egyének egyezkedési struktúráival írható le.”⁴

Az individualizálódott világ teljesen és alapvetően új jelenség az emberiség történetében, ami egyszerre áldás és átok az individuum, az „egyszemélyes csoport” számára. Áldás, hiszen soha nem látott személyes szabadságot hozott számára, de átok is, mert éppen személyes szabadsága teszi magárahagyottá, szigeteli el eredeti lételemétől, a közösségtől. Az egyénekre töredezett társadalom jellemzője, hogy a személyes emberi jogok egyre hangsúlyosabbá válnak, miközben a közösségi kötelezettségek szűkülnek. Egyre fogyatkoznak a közösségi életét szabályozó normák, a normák eltűnésével pedig a „normális” fogalma is értelmét veszti.

A művészetekben – így az építészetben is – az individualizáció csúcsterméke a sztár, a közösségtől immár teljesen függetlenné vált egyéniség, akinek egyetlen életcélja önérdelkeinek minél teljesebb kielégítése és egyetlen lényegi művészi ambíciója az önmegvalósítás. Számára végképp nincsenek szabályok, kötelező formák, működését csakis szubjektív impulzusok alakítják. A sztárok világában a művészet és az építészet is töredezetté válik; az alkotásokat immár semmi sem közösíti, az

³ Csányi Vilmos: Az egyszemélyes csoportok és a globalizáció. *Magyar Tudomány* (2002) 6. 762.

⁴I. m.

egymástól deklaráltan független művek egy atomizált társadalom tükrői. (Példák: Frank Gehry: Louis Vuitton Alapítvány múzeuma, Párizs, 2014; Meinrad Morger – Heinrich Degelo: Müller ház, Staufen, 1999; Foster & Partners: Greater London Authority, London, 2003; Peter Eisenman: Ciudad de la Cultura de Galicia, Santiago de Compostela, 2011.)

2. ÚJSZERŰSÉG

Figyelemre méltó, ahogyan a régi-új ellentétpár jelentéstartalma az utóbbi másfél században változott. A 19. század közepén-végén a „régí” fogalma egyértelműen pozitív tartalmú volt, a megbízható, kipróbált, bevált jelzők kötődhetnek hozzá. Ebből kiindulva az „új” fogalma ezzel ellentétes tartalmú lehetett; valami, ami szokatlan, ellenőrizetlen, sőt gyanús. Ezeket a jelentéseket maga az eklektika időszaka bizonyítja, hiszen annak építészete deklaráltan „régí” formákból merítkezett, forrásként használva szinte a teljes építészettörténetet.

Ha fokozatosan gyengülve is, de ez az értelmezés kitartott egészen a 20. század első feléig. A Városligetben állt hajdani Regnum Marianum templom 1931-ben készült el, Kotsis Iván műegyetemi tanár díjnyertes pályázati terve alapján – neoromán stílusban. A stílusválasztást Kotsis így indokolta:

„Kutatva, hogy mely történelmi kornak a stílusában volna a legkívánatosabb az épület megoldása, arra a meggyőződésre jutottam, hogy mivel a Regnum Marianum gondolata Szt. István király korában született meg [...] a Regnum Marianum főtemplomának okvetlenül eme kor hangulatát kell visszatükröznie. Ennek a kornak a stílusa román...”⁵

Azaz akkoriban a „régí” fogalma még minden bizonnyal pozitív töltést is tartalmazott, hiszen Kotsis Iván érvelése másként nem lenne észszerű.

És mindez nemcsak az ódivatú Európában, hanem a progresszió centrumában, az Egyesült Államokban is igaz volt. A *Chicago Tribune* napilap új irodaházára 1922-ben írtak ki nemzetközi tervpályázatot. Sok modernista tervet megelőzve az első díjat, és ezzel az épület megépítésének a jogát két amerikai építész, John Mead Howells és Raymond Hood nyerte el, akik egy teljességgel eklektikus épületet terveztek, gótikus tornyocskákkal, íves nyílásokkal, dús részformákkal. Meg is épült, ma is áll.

A régi-új ellentétpár jelentéstartalma a 20. század elején kezdett gyökeresen megváltozni. A különféle avantgárd irányzatokban nem sok közös elem volt, éppen hogy lázasan igyekeztek magukat önálló identitásként meghatározni. Abban viszont mindahányan egyetértettek, hogy a „régí” az valami elavult, túlhaladott és elvetendő, míg az „új” testesíti meg a haladást, a modern időket, magát az értéket. Ez az értel-

⁵Kotsis Iván írása az általa tervezett, budapesti Regnum Marianum-templomról, 1926.

mezés az időben előre haladva egyre csak erősödött, és a mai közgondolkodásban az „új” jelentésének érzelmi-értelmi töltete egyértelműen pozitív. Nem véletlen tehát, hogy szinte kivétel nélkül mindenki törekszik arra, hogy saját lényét, személyiségét minél szorosabb kapcsolatba hozhassa az „új” fogalmával. Ha csak passzívan, akkor az új tárgyak, élmények, információk megszerzésével, ha aktívan, akkor az alkotások újszerűségével. Ez pedig – ugyancsak szinte kivétel nélkül – minden alkotóra, közöttük az építészekre is igaz.

Folyamatosan újat, újszerűt alkotni igen nehéz, pláne akkor, ha mindenki ezzel próbálkozik. Az „új” dömpingje annyira folyamatos és olyan intenzív, hogy lassan már megítélni is nehéz, valójában mi is az új, és mi nem az. Ennek megfelelően a művészetekben és az építészetben az „új” egyre kontrasztosabb, egyre rikítóbb, egyre harsányabb. Célja a meghökkentés, a sokkolás, a zavarba ejtés – így ezek a mindaddig negatív jelzők is lassan pozitív értelmet nyernek. (Példák: Frank Gehry: A popkultúra múzeuma, Seattle, 2000; Daniel Libeskind: Royal Ontario múzeum, Toronto, 2007; Behnisch & Partner: Hysolar Institute Building, Stuttgart, 1987; Frank Gehry: Lou Ruvo Center for Brain Health, Las Vegas, 2010.)

3. ASZIMMETRIA

A szimmetria két görög szó, a „szum” és a „metrosz” összetétele. Szó szerinti jelentése összemérés, együttmérés, átvitt értelemben közös mérték. A klasszikus kultúrákban a „szimmetria” azokra az alkotásokra vonatkozott, amelyek értékét az arányosság, a kiegyensúlyozottság, ezáltal a harmónia jelentette.

„A templomok tervezése a szimmetrián alapul, amelynek elvéhez az építészeknek a legszigorúbban kell ragaszkodniuk. Ez pedig az arányosságból jön létre, amit görögül analógiának mondanak. Az arányosság minden műben a tagok mérték-egységének és az egésznek egymáshoz mérése, amelyből a szimmetriák rendje jön létre. Mert hiszen szimmetria és arányosság híján egyetlen templomot sem lehet ésszerűen tervezni, csak ha pontosan oly arányos, akár a jó testalkatú ember tagjainak szabatos rendje.”⁶

A szimmetria-aszimmetria ellentétpár elvont szinten kiterjeszhető minden olyan szellemi tartalomra, amely a kifejezés eredeti értelmének megfelelően kapcsolatos a harmóniával, arányossággal, mértéktartással, vagy éppen azok hiányával, a diszharmóniával, a kibillentséggel, az egyensúlyvesztéssel. Ilyen formában mai világunk számszerű adatokkal és objektív tényekkel igazolhatóan egyértelműen aszimmetrikus. Egyre növekszik a levegő, a talaj, a vizek szennyezettsége, miközben drámaian csökken a természetes állapotában megmaradt területek mérete. (Az utóbbi száz

⁶Vitruvius: *Tíz könyv az építészetről*. III. 1. 1. Képzőművészeti Kiadó, Budapest 1988. (Gulyás Dénes fordítása.)

évben például a negyedére csökkent az erdőterületek nagysága.) Az elképesztő méretű szemetelés és pazarlás következtében mérhetően változik a Föld éghajlata és a légkör összetétele. A történelem során soha nem volt akkora különbség gazdagság és szegénység között, mint a mi korunkban. Közel négy milliárd ember, azaz a Föld teljes népességének a fele, kevesebb mint havi 50 dollárból él, ugyanakkor a világ 100 leggazdagabb emberének összesített vagyona messze meghaladja ennek a közel négy milliárdnak az együttes tulajdonát. Ezek az irdatlan aszimmetriák, diszharmoniak és aránytalanságok jelennek meg korunk válságaiban, köztük a migráció elképesztő méretű növekedésében is.

A szimmetria mai jelentéstartalma a geometriai tükörszimmetriára egyszerűsödött. Ennek ellentéte az aszimmetria, ami viszont minden más lehet. A két halmaz terjedelme jócskán eltérő; az egyik szűkös, csakis a szabályos tükörszimmetrikus formák férnek bele, a másik szinte a végtelenségig tágas, minden másféle alakzat lehetőségével. Ennek ellenére a szakrális építészet történetében szinte kizárólagos a szimmetrikus formák használata, és ugyanez mondható el a hatalmat szimbolizáló reprezentatív épületekről is. A szentség, méltóság, kiemeltség megjelenési formája hagyományosan a szimmetriához kötődött, míg az aszimmetria a profán lét kijelzése volt.

Ez a tendencia – sok másához hasonlóan – a 19. század közepén-végén kezdett megfordulni, és változása a 20. században vált véglegessé. A kortárs szakrális építészetben már csak kivételesen találunk szimmetrikus formákat, és ez kiterjeszhető a jelentős középületekre is. Hagyományos értelemben tehát profanizálódik, deszakralizálódik a világ, és vele együtt a vallási tartalmak is. (Példák: Steven Holl: Szent Ignác-kápolna, Seattle, 1997; Rafael Moneo: Iglesia de Jesu, San Sebastian, 2011; Richard Meier: Dio Padre Misericordioso, Róma, 2003; Vicens & Ramos: Szent Mónika-plébániatemplom, Rivas-Vaciamadrid, 2009.)

4. DINAMIKA

1910-ben, Torinóban öt fiatal olasz festő közzétette a futurista festők technikai kiáltványát. Ez a forradalmi hevülettel megírt rövidke írás tele van csapongó lelkesedéssel, némi naivitással, de ezekkel együtt a saját koruk iránti mély empátiával.

„A mozdulat, amit mi vászonra festeni akarunk, nem lesz többé az egyetemes mozgásnak egy megrögzített pillanata, hanem egyszerűen maga a mozgás érzete. Lényegében minden mozog, minden rohan, minden változik a legnagyobb gyorsasággal. [...] El kell vetni minden eddig használt festési módot, hogy híven kifejezhessük acélos, büszke és a sebesség lázában forrongó életünket.”⁷

Ami száz éve látomás volt, ma valóság, a dinamika a jelenkor egyik leglátványosabb jellemzője. A gyorsuló idő, a rohanó világ, az idő pénz, és az effajta közhelyek soka-

⁷Umberto Boccioni – Carlo D. Carra – Luigi Russolo – Gino Severini – Giacomo Balla: *Futurista festők technikai kiáltványa*. Torino, 1910. április 11.

sága valahogy mind-mind ezt a jellemzöt próbálják körülírni. A dinamika sokféle formája hatja át a mindennapi életet is, ezek közül kiemelhető például az állandósult versenyszemlélet. Napról napra érzékelhetjük ezt a fogyasztható portékák piaci versenyében, az eszmék, világnézetek, politikai pártok küzdelmeiben, a felfokozott jelentőségű sporteseményekben, de főleg-főleg a saját életünkben. Kora gyermekkortól mindenki, minden fórumon azt tapasztalhatja, hogy versenyben áll a többiekkel. Előbb csak a jobb osztályzatokért, a megfelelő felvételi eredményekért, később a jobb pozíciókért, a magasabb kapcsolatokért, és persze a több pénzért. A halálig tartó verseny öncéllá válik, és elfeledteti az élet igazán lényeges kérdéseit.

„Hogy mi a jó és mi a hasznos az emberiség, mint egész és az egyén számára, az az emberek közötti versengésben teljesen feledésbe merül. A mai emberek túlnyomó többsége már csak azt tekinti értéknek, ami a kíméletlen konkurenciaharcban alkalmas arra, hogy embertársai fölé emelje.”⁸

Az építészet statikus jellege és a dinamika téri megjelenítése egymással ellentétes tartalmak. Mivel a valóságos mozgás az építészet számára (egyelőre) elérhetetlen, ezért csak a dinamikusság látszata maradhat a cél, a „mozgás érzete”, ahogyan ezt a futurista festők is leírták. Ennek érdekében pedig túl kell lépni az architektonika ősi hagyományain, a statikus formákon, az ortogonális szerkesztésen. Az eredmény pedig valamiféle virtuális dinamika, ami didaktikus formai eszközökkel próbálja megragadni a mozgás látszatát. (Példák: Zaha Hadid: Síugrószánc, Innsbruck, 2002; Zaha Hadid: Hungerburgbahn hegyivásút állomásai, Innsbruck, 2008; Zaha Hadid: Galaxy SOHO, Peking, 2012; Zaha Hadid: Heydar Aliyev Center, Baku, 2013.)

5. VIRTUALITÁS

*Mint színes krém, a tér megsűrűdik,
házak szélén a lég fölhasogatva,
élesen szeli cifra cafatokra
henger, meredek kocka, ferde sík.*

*Nyüzsgését szurok-csatorna itatja,
de bájt és kéjt idézve viselik
a pillanatszergyár termékeit,
nem sejthető hogy élnek-e alatta.*

*Falak között bizonytalanba úszva
pillanatokból épül fel az utca
és ha nem néznek rá, megsemmisül.*

⁸ Konrad Lorenz: *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. Helikon Kiadó, Budapest 2014. (Gellért Katalin fordítása.)

*A zaj, a sebesség, a láz, a kórság
háttal az elrejtett halálra dül,
csupán az ódon templom a valóság.⁹*

Az emberiség számára a legalapvetőbb valóság maga a teremtett világ, a természet. Amikor az egyszemélyes csoportokra bomlott emberiség a természetet roncsolja-pusztítja, nemcsak legegységesebb létforrását veszélyezteti, hanem ezzel együtt magától a valóságtól is folyamatosan távolodik. A valóságtól való távolodás pedig helyet teremt a látszólagosságnak, egy virtuális világ kiépülésének. Jelen korunk a virtualitás ideje. A mai kor urbánus embere virtuális környezetben dolgozik, virtuális térben tölti a szabadidejét, virtuális hálózatokban kommunikál, virtuális valutával üzletel és a virtualitásnak ezer más formája veszi körül az életét.

A virtuális világ építésze kísérletező alkat. Egyaránt elveti az építészetben eddig alkalmazott „standard” formákat és a mindmáig használt hagyományos eszközöket. Algoritmuskon alapuló, evolúció elvű szoftvereket használ, melyek segítségével egyre kötetlenebb módon generálhat új, „non standard” alakzatokat. Ezek az eszközök a korlátok fokozatos lebontásával egyszerre vezetnek a totális szabadság eufóriájára és a totális virtualitás csapdájára felé, ugyanis minél nagyobb a formaalkotás szabadságfoka, annál kérdésesebb a forma megvalósíthatósága. A virtuális térben örvénylő elbűvölő alakzatok szinte mindegyike a képernyők foglya marad, mert a valóság korlátos világában nincsen sem megfelelő anyag, sem megfelelő szerkezet a realizálásukhoz. Ezért a parametrikus építészet pár megvalósult példája a meglévő technikai lehetőségekhez igazodó kompromisszum – aránytalanul magas anyagi ráfordítás árán. (Példák: Jürgen Mayer: Metropoli Parasol, Sevilla, 2011; Lars Spuybroek: Son-o-House, Ekkersrijt, 2004; Coop Himmelb(l)au: BMW eseményközpont, München, 2007; Patrick Tighe Architecture: Loft lakás, Los Angeles, 2007.)

6. GLOBALITÁS

A globalitás kiterjedtséget jelöl, az egész Földre való érvényességet és vonatkoztatást, ami megint csak teljesen új jelenség az emberi történelemben. Eszközrendszere nagyjából az elmúlt százötven évben kezdett kiépülni, és egyre fokozódó lendülettel folytatódik ma is. A közlekedési útvonalak összekapcsolódó hálózata lefedi a teljes Földet, az információs, navigációs, kommunikációs hálózatok láthatatlan erővonalai intézményeket és emberek milliárdjait kapcsolják össze. Ezek a globális eszközök nyitnak utat a globalizmus eszmerendszerének, amelynek végcélja a gazdasági egységesítés mellett, a totális társadalmi és kulturális homogenizálás és az ezeken nyugvó globális hatalmi rendszer kiépítése.

A globális ellentétpárja a helyi, avagy a lokális. Bár egy újkeletű szókapcsolat – a glokális – megpróbálja összehozni a kettőt, de ez éppen ellentétességük miatt lehe-

⁹Weöres Sándor: Metropolis. In: Weöres Sándor: *Egybegyűjtött írások*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1970.

tetlen. A lokális mindig helyhez kötődő, a globális helyfüggetlen, a lokális hagyományokon alapul, a globális gyökértelen, a lokális kultúrát jelent, a globális civilizációt.

„Úgy tűnik, hogy az egységes világcivilizáció a múlt nagy civilizációit alkotó kulturális források rovására, azok elkoptatása, elhasználódása árán valósul meg. Ez a fenyegetés, más nyugtalanító jelenségek mellett, a szemünk láttára elterjedő tömegkultúrában ölt testet, ami a fentebb elemi kultúrának nevezett jelenség abszurd ellentéte. A világ minden táján megtalálhatók ugyanazok a rossz filmek, játékautomaták, műanyag vagy alumínium rémségek, a nyelv torzulásához vezető reklámszövegek.”¹⁰

A globalitás megjelenítője a világpolgár, akinek helyfüggetlen létformája helyfüggetlen építészetet igényel. Ezért az uniformizált tucatépítészet mellett a sztárepítészek által fémjelzett csúcsalkotások is totálisan helyfüggetlenek, az égvilágon semmilyen hatással nincsen rájuk annak a helynek a jellege, kultúrája, hagyományai, ahová éppen kerülnek. A hely karakteréhez való igazodás immár szükségtelenné vált, a hely szelleme pedig lassan szétfoszlik, eltűnik. (Példák: Richard Meier: Városháza bővítése, Ulm, 1993; Foster & Partners: Chesa Futura, St. Moritz, 2002; Vito Acconci: Mura sziget, Graz, 2003; Colin Fournier, Peter Cook: Kunsthaus, Graz, 2003.)

7. ANYAGKÖZPONTÚSÁG

A globális világ központi bálványja az anyag. A legelvontabb szellemi síktól a legprofánabb gyakorlatig mindenhol jelen van, sőt mindenben meghatározó szerepet játszik. A materialista közgondolkodás vitathatatlan egyeduralmát jelzi, hogy felette áll a társadalmi-gazdasági formáknak is, hiszen a szocialista-kommunista rendszerekben ez jelenti az elvi alapokat, a kapitalista berendezkedésben pedig a hétköznapi gyakorlatot. Leplezetlen anyagiasság, a pénz mindenhatósága és az anyagiak birtoklásának vágya – ezek az anyagközpontú világ lényegi attribútumai. „Greed is good” – azaz a kapzsiság, a bírvágy jó, mondta a *Wall Street* című film főhőse Gordon Gekko. „Greed is good” – szentesítette mindezt egyik beszédében Bill Clinton, az Amerikai Egyesült Államok egykori elnöke.

„A pénzt mindenhatónak tekintik; ha nem is lehet rajta ténylegesen megvásárolni az olyan nem anyagi értékeket, mint az igazság, a harmónia, a szépség vagy akár az egészség, de kiküszöbölheti az irántuk való igényt, vagy kárpótolhat elvesztésükért. [...] Ez a materializmus filozófiája...”¹¹

¹⁰ Paul Ricoeur: Univerzális civilizáció és nemzeti kultúrák, 1961. In: Kenneth Frampton: *A modern építészet kritikai története*. Terc Kiadó, Budapest 2002.

¹¹ E. F. Schumacher: *A kicsi szép – Tanulmányok egy emberközpontú közgazdaságtanról*. Katalizátor Könyvkiadó, Budapest 2014. (Perczel István fordítása.)

A materialista szemlélet a különböző anyagoktól várja az élet jobbá tételét, a betegségekben való gyógyulást, a magasabb terméshozamot, a jobb eszközöket, és általában a nagyobb kényelmet. Ezért naponta kerülnek piacra új gyógyszerek, tisztítószerrek, élelmiszer-adalékok és specializált műanyagok. Az építőanyag-ipar kompozitokkal, adalékokkal, ötvözetekkel kísérletezik, a nanotechnológia pedig minden területen forradalmi újdonságokat ígér.

Az anyagcentrikusság közvetlen velejárója a szellemi értékek visszaszorulása. A kultúra szórakoztató iparrá alacsonyul, a vallás elhal, a morális alapok erodálódnak, az etikát pedig felülírja az anyagi érdek.

Az építészetben sokféle formában jelentkezhet az anyagközpontúság, ezek közös ismérve, hogy az anyaghasználat elfed, de legalábbis redukál minden más jellemzőt. Egy-egy anyag kiemelése, a homogén anyaghasználat például szükségszerűen együtt jár azzal, hogy az építészet hagyományos eszközei – az arányok, a ritmus, a formaképzés – kevesebb szerepet kapnak a megjelenésben. Felfogható ez egyfajta egyensúlyvesztésnek is, azaz az aszimmetria egy újabb jelének. (Példák: Morger-Degelo, Christian Kerez: Művészeti múzeum, Vaduz, 2001; MVRDV: Hageneiland lakónegyed, 2001; Herzog & De Meuron: Prada Aoyama, Tokio, 2003; Reiulf Ramstad Arkitekter: Templom, Knarvik, 2016.)

ÁTVEZETÉS

Korunk összképe a korszellem jellemzői alapján nem túl derűs, és egyenesen elkeserítő is lehet, ha mindezt valamiféle végállapotnak tekintenénk. De a folyamatok logikája szerint biztosan nem az. Ez a kor is – csakúgy, mint minden korábbi – egy közbelső helyzet a határozott múlt és a határozatlan jövő között. Minden eddigittől különböző tulajdonságai, kibillent aszimmetriái, egyensúlytalan helyzetei, ellentmondásai talán a vajúdás állapotához hasonlíthatók. Valami új születésének az előjeleihez. Ha pedig így van, akkor reménykedni lehet, hogy egészséges, szép és boldog lesz az újszülött.

SPIRIT OF THE AGE AND ARCHITECTURE

Summary

Contemporary architecture is extremely heterogeneous, the reasons of this are obviously connected with the spiritual definiteness of the age. On the one hand relation between age and spirit is a hard-defined philosophical category, but on the other hand it can be just characterized by its universal features thereby being a palpable quality. Relation between intellectuality and architecture of a specific era is basically bi-directional; the abstract spiritual meanings reflect in factual architectural configurations, likewise the abstract underlying contents can be also inferred from these real forms inductively. So the intellectual fragmentation of the age exists necessarily behind the heterogeneity of the contemporary architecture.

Keywords: individualism, novelty, asymmetry, dynamics, virtuality, globalization, materialism